

Een liberale aanpak is duurzaam

door **Derk-Jan Haverkamp**

In dit artikel wil ik benadrukken dat een liberale overheidsaanpak belangrijk is voor een duurzame toekomst. De uitgangspunten van het liberalisme geven essentiële vrijheid aan de markt om tot duurzame verandering te komen. Tegelijkertijd biedt het de juiste criteria voor overheidsinmenging. Daarop zal ik in dit artikel kort ingaan. Ik sluit af met aanbevelingen voor overheidsbeleid.

Waarom is de liberale aandacht achtergebleven?

Duurzaam of 'groen' ondernemen betekent dat negatieve invloeden op mens, natuur en natuurlijke hulpbronnen zo veel mogelijk worden vermeden. Deze verwijzing borduurt voort op het Brundtland rapport uit 1987 waarin namens de World Commission on Environment and Development (WCED)

van de Verenigde Naties duurzaamheid eigenlijk voor het eerst als begrip onder de aandacht werd gebracht. De definitie in het rapport refereert naar het tegemoetkomen aan de behoeftes van de huidige generatie zonder daarbij de behoeftes van toekomstige generaties in gevaar te brengen.

In de jaren negentig en begin deze eeuw werd duurzaam of milieuvriendelijk door veel liberalen letterlijk gezien als iets 'vriendelijks' – als liefdadigheid van bedrijven gedreven door moralisme. Hoewel verschillende bedrijfskundige studies ook toen wel degelijk op de economische business case van duurzaam ondernemen wezen (zie bijvoorbeeld Porter & Van der Linde 1995; Elkington 1998), werd het bij het grotere liberale publiek vooral als een modeverschijnsel afgeschilderd. Een belangrijke reden voor het achterblijven van liberale

---

belangstelling voor duurzaamheid is wellicht de doorgaans negatieve insteek van de voorstanders (en liberalen zijn nu eenmaal geen doemdenkers). Ook in de literatuur werd toentertijd nogal eens voor een negatieve benadering gekozen (Van Tulder & Van der Zwart 2003): wat zijn de risico's van niet duurzaam gedrag door bijvoorbeeld mogelijke imagoschade? Destijds heb ik in een geschrift voor de TeldersStichting nog een pleidooi gehouden voor het feit dat duurzame ontwikkeling überhaupt een levensvatbare bedrijfsstrategie is (Haverkamp 2009). Duurzaam ondernemen wordt ondertussen door de meeste bedrijven als noodzakelijk en bijna logisch voor lange termijn succes gezien. Uit een grootschalig Amerikaans onderzoek blijkt, dat veel bedrijven inschatten hieruit een concurrentievoordeel te kunnen halen (McKinsey 2017). Dit wordt enerzijds bereikt door kostenbesparing vanwege minder afval, energieverbruik en benodigde (schaarse) grondstoffen. Anderzijds wordt het behaald uit de verkoop van 'groene' of duurzame producten.

Noodzaak voor een liberale aanpak?

Er zijn ondanks de positieve trend ook bedrijven die niets of weinig aan duurzaamheid doen. Het Duitse Volkswagen concern is een bekend voorbeeld. Het is daarbij keihard door de feiten (en schandalen) ingehaald. Nu de dieselmotoren in een slecht daglicht staan, is het des te belangrijker om de achterstand in de elektrische aandrijving in te halen. Een ander voorbeeld is het Duitse energieconcern E.ON waar de directie blijkbaar lang

heeft gedacht dat duurzaamheid aan hen voorbij zou gaan. De beslissing van de Duitse regering om uit kolencentrales te stappen kwam wellicht abrupt, maar het bedrijf heeft in de afgelopen decennia ook wel erg hardnekkig duurzame investeringen (wind, zon) genegeerd. Is het erg dat deze bedrijven achterblijven? Wanneer is overheidsingrijpen noodzakelijk en hoe?

Vanuit liberaal oogpunt heeft de overheid een ander belang bij 'normaal' of conventioneel versus duurzaam ondernemen. Beide dragen bij aan een bepaald welvaartsniveau. De overheid heeft de belangrijke taak hier de randvoorwaarden voor te scheppen en te monitoren of de randvoorwaarden voor een goed welvaartsniveau nu en in de toekomst aanwezig (zullen) zijn. Duurzaam ondernemen verwijst meer dan conventioneel ondernemen naar deze toekomst. Het legt namelijk minder en op een verantwoordelijkere manier beslag op onze natuurlijke hulp-middelen en grondstoffen die essentieel voor de toekomstige welvaart zijn. Dat betekent dat er een bepaald liberaal belang zit in het stimuleren, met liberale randvoorwaarden, van duurzaam ondernemen.

Tegelijkertijd zou je kunnen beargumenteren dat bepaalde niet duurzame praktijken moeten worden gestopt. Duitsland heeft dat radicaal gedaan met de sluiting van kerncentrales. Nu gaan er in ons buurland stemmen op om versneld kolencentrales uit te faseren. Liberalen kijken echter vooruit: alternatieven stimuleren brengt nieuwe markten in

---

beweging. Alternatieven afschaffen brengt bestaande markten tot stilstand. Dat mondt vervolgens vaak uit in gebrek aan eigenaarschap, te herkennen aan de recente ontwikkelingen in de afgelopen jaren in Duitsland. Grote bedrijven als E.ON waren er als de kippen bij om voor een gedeelde verantwoordelijkheid met de overheid voor de ontmanteling van de kerncentrales te pleiten. En ze hebben met succes de Duitse regering en dus de belastingbetaler voor hun karretje gespannen.

Er moeten hele pertinente en zwaarwegende redenen zijn om een dergelijk drastisch overheidsingrijpen waarbij een markt wordt gestopt, te rechtvaardigen. In één klap wordt namelijk de marktwerking en daarmee (economische) keuzevrijheid van bedrijven en consumenten weggenomen. Wat volgt is een desolate toestand waarbij men op de overheid terugvalt. En ik schrijf expres 'men' om aan te geven, dat in zo'n situatie problemen snel diverse probleemeigenaren krijgen waarbij de overheid aan het kortste eind trekt. Want uiteindelijk moet er wel een maatschappelijk acceptabele oplossing komen en onzekerheden daarover zo snel mogelijk worden weggenomen om maatschappelijke onrust te voorkomen. Het is dan vaak de overheid die uiteindelijk voor de kosten opdraait.

Hoe sturend is de markt?

In de jaren negentig van de vorige eeuw was duurzaam ondernemen nog voor bedrijven die pionierden. Het betekende toentertijd

vooral rekening houden met milieubelasting: het vermijden van onnodige negatieve consequenties voor het milieu. De bedrijven die duurzame producten ontwikkelden profiteerden van zogenaamd laag hangend fruit: ze namen het risico zich op nieuwe markten te begeven, maar konden zich qua duurzaamheid ook al snel profileren met vage en niet altijd even betrouwbare labeling. Duurzaamheid is echter steeds meer van maatschappelijk belang geworden. Hierdoor moeten ondernemers en bedrijven steeds meer rekening houden met consumenten en maatschappelijke belangengroepen die navraag doen: is het product echt zo duurzaam als wordt gezegd? En welke zaken worden misschien overdreven of zelfs verzwegen? Je zou kunnen beweren dat het voor bedrijven steeds moeilijker wordt om zich achter vage verhalen en onwaarheden te verschuilen. Naast de overheid neemt de invloed van andere publieke, maar ook private stakeholders (vooral in de toeleveringsketen: toeleveranciers en afnemers van bedrijven) toe. Voor liberalen is het verder belangrijk notie te nemen van het feit dat de aankoop van duurzame producten door consumenten in de afgelopen jaren gestaag toenam. Consumenten hechten steeds meer waarde aan duurzaamheid, maar zijn daarbij niet altijd overtuigd van de eerlijkheid van bedrijven. Uit *Dossier Duurzaam 2017*, een gezamenlijk initiatief van respectievelijk een Nederlands onderzoeks- en marketingbureau waarin verschillende sectoren zijn meegenomen, blijkt dat 71 procent van de consumenten het belangrijk vindt dat bedrijven een positieve

---

bijdrage leveren aan de maatschappij, milieu en het welzijn van mensen. Het vertrouwen in de duurzaamheidsbeloftes laat echter te wensen over: 21 procent denkt dat de bedrijven dat ook daadwerkelijk doen. En zeventig procent heeft de indruk dat bedrijven niet altijd eerlijk over duurzaamheid communiceren. Een aandeel van 39 procent wantrouwt zelfs claims die hierover door bedrijven worden gemaakt (GfK 2017). Die cijfers pleiten voor het stimuleren van onafhankelijke labels en certificeringen op duurzaamheidsgebied, zodat consumenten eerlijke en geïnformeerde keuzes kunnen maken.

“... Het risico op gebrek aan continuïteit heeft alles te maken met de grilligheid van overheidsbeslissingen in de tijd ...”

Opmerkelijk is dat een immens bedrijf als Volkswagen ondanks alle blootstelling aan de media en belangenorganisaties jarenlang zijn dieselschandaal verborgen wist te houden. Of beter gezegd, medewerkers en managers van Volkswagen dit geheim zo wisten te besturen, dat het tot 2015 heeft geduurd, voordat het door het Amerikaanse milieuministerie EPA (Environmental Protection Agency) op basis van materiaal aangeleverd door de non-profit organisatie International Council on Clean Transportation (ICCT) Volkswagen hierop aansprak. En dat daarna pas door de media dieselgate groot nieuws is geworden. Het is bijna onbegrijpelijk, dat een bedrijf als Volkswagen hiervoor niet al veel eerder de openbare schande op zijn hals heeft gehaald.

Het opereert wereldwijd en heeft meer dan 500.000 medewerkers! Hoe kan dan zo iets geheim blijven? Het is tegelijkertijd ook een teken aan de wand: de conventionele maatschappelijke groeperingen, zoals consumentenorganisatie en milieubewegingen, zijn blijkbaar niet in staat schandalen adequater aan te kaarten en (sneller) maatschappelijke onrust te veroorzaken.

Tenslotte is er nog de interessante trend dat nieuws steeds vaker door bloggers wordt gemaakt – door individuen die op basis van ‘wat dan ook’ een bepaalde legitimering bij ‘het volk’ hebben. Een tweet van Justin Bieber over zijn afkeuring van Volkswagen zou het Duitse concern waarschijnlijk meer schade berokkenen dan een haatcampagne van Greenpeace of een groot artikel in een vooraanstaande krant. Het is een nieuwe manier om de goegemeente te bereiken met overigens (waarschijnlijk) een uitstekend verdienmodel voor de bloggers zelf. En naast hen zijn er groeperingen, zoals #metoo, die in een handomdraai de juiste toon weten te raken en gevoelsmatig de hele wereld weten te bereiken. Zonder hier in te gaan op de redenen van hun succes is de constatering dat bedrijven hieraan steeds vaker en makkelijker bloot kunnen komen te staan een belangrijke. Dit zijn namelijk acties die moeilijk zijn te beheersen en, vooral indien een bedrijf iets te verbergen heeft, grote schade kunnen veroorzaken (aan reputatie, consumentenvertrouwen, marktverlies, et cetera). Je zou kunnen concluderen, dat onbetrouwbaar gedrag en het verdoezelen van praktijken

---

die het daglicht niet kunnen verdragen, daardoor niet alleen steeds moeilijker wordt, maar ook steeds risicovoller. Overigens speelt hier zeker nog steeds de mate van tegenwoordiging van de overheid en andere (publieke) stakeholders, alsmede de mate van vrijheid van meningsuiting, een belangrijke rol. Het is ongetwijfeld lastiger om in China of Rusland misstanden grootschalig aan de kaak te stellen in vergelijking met landen als Nederland.

Het risico van (verkeerde) overheidsinmenging

Ik wil graag nog kort ingaan op het varkenscyclus effect van overheidsinmenging en het gebrek aan zekerheid over de continuïteit van overheidsvoorkeuren. Het begrip varkenscyclus komt oorspronkelijk uit de landbouw en refereert aan vraag en aanbod die door tijdseffecten niet op elkaar aansluiten. Indien er veel vraag is naar varkensvlees gaan varkensboeren meer varkens fokken. Tegen de tijd dat deze voor de slacht verkocht kunnen worden, is de marktvaart naar varkensvlees echter alweer gedaald. Het resultaat is een overschot aan varkens en dus een (verdere) prijsdaling. Eenzelfde effect zien we vaak bij subsidies. Goed bedoelde en geplande inmenging van de overheid vindt pas effectief plaats als het nagestreefde doel al niet meer relevant is. Dit heeft veel te maken met het feit dat het voor een bureaucratische organisatie als de overheid bijna ondoenlijk is tijdig op markontwikkelingen in te spelen. Dat uit zich het meest drastisch als met de overheidsinmenging een concrete blauw-

druk wordt nagestreefd, zoals elektrische aandrijving van auto's. De gunstige bijstelling voor hybride aangedreven auto's heeft tot een kortstondige maar hevige groei hiervan bij lease rijders geleid. Nu is deze regeling niet meer van kracht en vallen diezelfde mensen terug op conventionele diesel- en liever nog benzinemotoren vanwege de lagere consumptieprijs. Daarom moet inmenging door de overheid in de markt, indien überhaupt noodzakelijk geacht, zich zo veel mogelijk tot randvoorwaarden beperken. Dat betekent doelvoorschriften, zoals bijvoorbeeld bepaalde emissienormen en niet specifieke aandrijftechnieken of -bronnen van auto's.

Het risico op gebrek aan continuïteit heeft alles te maken met de grilligheid van overheidsbeslissingen in de tijd. Dit is op zich weer inherent aan de opbouw van de overheid. Het feit dat de overheid bij monde van de regering via het parlementaire stelsel verantwoording aflegt aan een Tweede Kamer, waarvoor elke vier jaar verkiezingen worden gehouden, alsmede natuurlijk aan de Eerste Kamer. Dit leidt in het minst (on)gunstige geval tot een vierjaarlijkse bijstelling van de prioriteiten van beleid en overheidsbemoeienis. Ofwel, je kunt als ondernemer er niet zondermeer van uitgaan dat subsidies en regels die vandaag gelden op de middellange termijn nog steeds van kracht zijn. Dat is zeker voor lange termijn duurzame investeringen, waarvoor publieke ondersteuning wenselijk is, een probleem. Hiervoor is lange termijn zekerheid over wet- en regelgeving nodig – anders worden de onzekerheden te

---

lastig voor investeerders om rekening mee te houden. Zeker als de technologie nog in de kinderschoenen staat en niet rendeert tegenover bestaande conventionele technieken. Dat speelde bijvoorbeeld sterk bij private investeringen in de Duitse windenergie enkele jaren geleden. Het is daarom des te beter dat in Nederland, nu de technologie zich verder heeft ontwikkeld, de eerste windenergieparken op zee zonder subsidie gaan worden aanbesteed: Windparken Hollandse Kust I en II. Doordat de toegepaste technologie nu verder is ontwikkeld, uit de opstartfase, geven bedrijven als Nuon aan geen subsidie meer nodig te hebben (NRC 2017).

Aanbevelingen voor de overheid

Het is de overheid aan te bevelen zo veel mogelijk in te zetten op het stimuleren van nieuwe markten. Dat gebeurt bij voorkeur door bepaalde randvoorwaarden en doelvoorschriften, zoals op emissiegebied, op te stellen. De overheid moet daarbij realistisch over zijn eigen rol en invloedsmogelijkheden blijven. Ze is namelijk één van de vele actoren die een rol (kunnen) spelen bij duurzaam ondernemen. Het is vanuit liberaal oogpunt belangrijk dat de overheid vanuit de optiek handelt, dat het huidige beslag op de natuurlijk hulpbronnen en -stoffen wordt verminderd door kennisontwikkelingen over alternatieven te stimuleren. Dat kan door kennissubsidies beschikbaar te stellen en geld voor kleinschalige haalbaarheidsstudies. Daarnaast zou ze onafhankelijke labels en certificeringen op duurzaamheidsgebied

moeten toejuichen, zodat consumenten geïnformeerde keuzes kunnen maken.

Tegelijkertijd kan de overheid wel degelijk en bewust barrières vormen. Dat moet soms vanuit volksgezondheidsredenen of de nationale veiligheid ook. Er is niets mis met de door voormalig minister van Economische Zaken, Henk Kamp, gezette doelstelling, om Nederland in 2050 gasonafhankelijk te maken. Maar blijf weg van interventies, zoals in het recente verleden werd gedaan met de lage, of zelfs niet-bestaande, bijtelling voor elektrisch aangedreven (hybride) auto's. Dit heeft een hype opgeleverd, geen duurzame verandering. Een duidelijke norm op de uitstoot en het eventueel verbieden van auto's die boven een normuitstoot zitten, heeft de liberale voorkeur. Wat dat betreft zijn zelfs de recente restricties op dieselauto's in binnensteden te begrijpen.¹ Daarmee zet je de spelregels, creëer je een eerlijk speelveld en laat je het aan de markt om met oplossingen te komen. Een oeroude liberale insteek, die ook voor een duurzame toekomst niet aan kracht heeft ingeboet.

Dr. ir. D.J. Haverkamp is gepromoveerd bedrijfskundige en heeft diverse management- en adviesposities op het gebied van veiligheid en duurzaamheid vervuld.

Literatuurlijst

- Elkington, J., *Cannibals with forks: the triple bottom line of 21st century business*, Gabriola Island, 1998.

- GfK, *Dossier Duurzaam 2017*, URL: <http://www.dossierduurzaam.nl/>, geraadpleegd op 31 december 2017.
- Haverkamp, D.J., *Liberalisme als 'groen' idealisme. De noodzaak van een liberaal milieubeleid voor de ontwikkeling van milieuvriendelijke producten*, Den Haag, 2009.
- McKinsey, *How companies manage sustainability*, URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability-and-resource-productivity/our-insights/how-companies-manage-sustainability-mckinsey-global-survey-results>, geraadpleegd op 27 december 2017.
- 'Nuon: windpark in zee zonder subsidie', *NRC*, 16 december 2017.
- Porter, M.E., Van der Linde, C., 'Green and competitive', *Harvard Business Review*, 1995, 73, pp. 120-134.
- Van Tulder, R., Van der Zwart, A., *Reputaties op het spel. Maatschappelijk verantwoord ondernemen in een onderhandelingsamenleving*, Utrecht, 2003.
- World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Oxford, 1987.

1. Probleem bij deze restricties is het gebrek aan geharmoniseerd beleid tussen steden en landen. Hierdoor ontstaat onduidelijkheid en juist geen eerlijk speelveld voor bedrijven, maar ook consumenten.